

Östbuletinen

Nr. 2, 2022, årgång 26

*Temannummer om Ukraina och Rysslands
anfallskrig*

Innehåll

Inledning <i>Ingmar Oldberg</i>	2
Ukraina i maj 2022 <i>Krister Eduards</i>	4
”Die Ukraine will heim ins Reich” <i>Kristian Gerner</i>	5
Minoritetssoldater i det ryska kriget i Ukraina <i>Niklas Bernsand</i>	8
Så började det. Majdan den 2-4 december 2013 <i>Olof Kleberg</i>	18
Krim Simferopol – Om namns ändring <i>Lars Erik Blomqvist</i>	22
Drabbad i Donbas <i>Kristina Rotkirch</i>	25
Recension av Jakob Hedenskog <i>Manne Wängborg</i>	27
Artiklar om Ukraina i Östbuletinen sedan 2014	29

Sällskapet
FÖR STUDIER AV RYSSLAND CENTRAL
& ÖSTEUROPA SAMT CENTRALASIEN

Inledning

Ingmar Oldberg, Östbulletinens redaktör

När Ryssland under 2021 förbjöd all intern opposition, mobiliserade stora truppstyrkor runt Ukraina, och den 17 december framförde en rad omöjliga krav mot Nato om en ny säkerhetsordning i Europa, var det uppenbart att Ryssland skulle gå till anfall mot Ukraina. Men knappt någon förutspådde att det skulle bli ett angrepp på alla fronter samtidigt, med sådana enorma och förfärande konsekvenser. Enligt Putins tal den 24 februari 2022, då ”specialoperationen” började, var syftet att skydda ryssarna i Donetsk- och Luhansk-regionerna från folkmord och att demilitarisera och ”denazifiera” Ukraina. Detta skulle innebära fullständig rysk kontroll över Ukraina, om inte utplåning av Ukraina som självständig stat. Grundorsaken till anfallet var att Ukraina under 2000-talet hade utvecklats till en låt vara bräcklig demokrati och eftersträvade medlemskap i Nato och EU, vilket sågs som ett hot av Ryssland som blivit alltmer diktatoriskt, revanschistiskt och rentav fascistiskt.

Men trots den numerära övermakten misslyckades till allas överraskning den ryska ledningens plan – tack vare ukrainarnas patriotiska kampvilja och enade motstånd mot angriparna. Till skillnad från 2014, då Ryssland erövrade Krim och upprättade separatistregimer i Donbas, reagerade Nato- och EU-länderna med allt hårdare ekonomiska sanktioner, som på sikt allvarligt kan försvaga Rysslands ekonomi, och med leveranser av alltmer avancerade vapen. I stället för att stoppa Natos utvidgning, ledde det ryska angreppet till att Finland och Sverige sökte medlemskap.

Det pågående kriget, som alltså egentligen startades av Ryssland redan 2014, är det största i Europa sedan andra världskriget och därmed en världshistorisk händelse. Förutom tiotusentals stupade soldater har kriget som bekant vållat en humanitär katastrof med flera miljoner ukrainska flyktingar och en enorm materiell förödelse i stora delar av Ukraina. Den ryska krigsmakten har jämnat stora städer med marken, urskillningslöst angripit civila mål och försöker nu utplåna befolkningens ukrainska identitet i ockuperade områden, något som starkt påminner om Nazitysklands metoder under andra världskriget. Dessutom stör kriget och sanktionerna ekonomierna i Europa och livsmedelsexporten till vissa länder. främst i Afrika.

Kriget innebär ett slut på den europeiska säkerhetsordningen, som etablerades med Helsingforsdeklarationen 1975 och kodifierades genom Organisationen för säkerhet och samarbete i Europa, vilken omfattar alla Europas stater plus USA och Kanada. Putin deklarerar öppet sin strävan att ta tillbaka land som Ryssland

förlorade genom Sovjetunionens sönderfall. Ett nytt kallt krig mellan Ryssland/Sovjetunionen och Nato har börjat med stora risker för eskalering. Kriget innebar naturligtvis också slutet på Minskavtalen om Donbas, som skulle lösa konflikten om Donbas 2014-2015.¹

Föreliggande nummer av Östbuletinen vill ge aspekter av Rysslands angreppskrig mot Ukraina och på olika sätt ge en bild av ukrainarnas motstånd och landets historia. Artiklarna är skrivna av medlemmar i Östsällskapet utan redaktionell styrning.

Numret inleds med en av de dikter, som f.d. ambassadrådet **Krister Eduards** framfört vid solidaritetsmöten för Ukraina på Norrmalmstorg under våren 2022.

Historieprofessorn **Kristian Gerner** analyserar sedan likheterna mellan Hitlertysklands krigspolitik och Putin-Rysslands.

Doktoranden **Niklas Bernsand** vid Lunds universitet granskar hur sociala medier i tre ryska republiker hyllar sina soldaters insatser i kriget, beklagar förluster och diskuterar krigets rimlighet.

F.d. chefredaktören **Olof Kleberg** berättar om ett besök i Kiev i december 2013, då protesterna mot den ryssvänlige presidenten och för EU började och snart ledde till en demokratisk omvälvning och Rysslands ingripande 2014.

Östsällskapetets framlidne översättargigant **Lars Erik Blomqvist** gör sedan en lärd exposé över Krims historia med glimtar av tatarisk, rysk och ukrainsk historia.

Den finlandssvenska kulturredaktören och översättaren **Kristina Rotkirch**, presenterar därefter en bok av den kände ukrainske författaren Serhij Zjadan, som ger en bild av livet i Donbas efter den ryska interventionen 2014.

Till sist recenserar ambassadör **Manne Wängborg** Jakob Hedenskogs skrift om hur Ryssland, Ukraina och Belarus gick från sovjetiskt brödraskap till fullt krig.

¹ Andreas Umland, *Russia's Dictated Non-Peace for Ukraine in 2014-2022*, SCEEUS Report, no. 3, 2022, Stockholm Centre for Eastern European Studies. Se även Ingmar Oldberg, *The Long War in Donbas: Causes and Consequences*, UI Report, no 1, 2020, Swedish Institute of International Affairs, och Jakob Hedenskogs skrift recenserad i denna bulletin. Putin sade upp avtalen 22 februari 2022.

Ukraina i maj 2022

Krister Eduards, tidigare ambassadråd

Jag vill hylla dig idag
för ditt mod
och för din tro på mänskliga rättigheter.

Din förbrytelse var
drömmen om frihet
och demokrati.

För denna försyndelse
blev du angripen
av din egen broder.

Han förnekar dig rätten att finnas till
han mördar ditt folk
han våldtar dina döttrar
han krossar dina bostäder och sjukhus till grus.

Ukraina,
vi stöder din kamp
liksom du vill vi demokrati
ditt försvar är vårt försvar.

Leve Ukraina!

Slava Ukraïni!

”Die Ukraine will heim ins Reich”

Kristian Gerner, professor emeritus

Rysslands president Vladimir Putin kan tyska. Han har internaliserat den tyska geopolitiska och konspirationsteoretiska världsbild som en gång i tiden vägledde Tysklands Führer Adolf Hitler. Hitler lät efter rikspresidenten Hindenburgs död 1934 presidentstolen stå tom. Tysklands rikskansler blev ensam obestridd ledare, Führer. Enligt Ryska Federations författning är presidenten överbefälhavare, herre över säkerhetstjänsten och den som utser regeringschefen. Rysslands president är statens obestridda ledare, *vozd*.

Adolf Hitlers utrikespolitik grundade sig i det så kallade Versailles-syndromet. Syftningen är på den fred med stora landavträdelser och skadestånd som det besegrade Tyskland tvingades acceptera i fredsslutet år 1919 efter första världskriget. Hitlers politik kan karaktäriseras som revanschistisk och revisionistisk. Tyskland skulle hämnas och återskapa Tyska imperiet (det tyska ordet ”Reich” betyder imperium). Anschluss av Österrike – vilket land Hitler såg som en historisk del av Tyska riket – och förvärvandet av Sudetlandet 1938 samt av Böhmen och Mähren våren 1939 – vilka även de för Hitler framstod som delar av Tyska riket – var steg på vägen till Molotov-Ribbentroppakten den 23 augusti 1939. Den ingicks för att Tyskland skulle få möjlighet att återerövra de före detta tyska delarna av Polen.

Vladimir Putin har i ord och handling visat att Hitlers politik 1938–1939 är paradigmet för hans politik från och med år 2014. Den inleddes med erövringen det året av Krim från Ukraina och de facto-ockupationen av områden i Donetsk och Luhansk i Ukraina. I detta paradigm motsvarar Ukrainas förhållande till Ryssland efter år 1991 Österrikes förhållande till Tyskland efter frederna i Paris år 1919. Donetsk och Luhansk motsvarar Sudetlandet.

Det är fråga om paradigm och situationens logik, inte om någon modell eller att historien skulle upprepa sig. Poängen är att Vladimir Putin själv har framhållit Versailles-syndromet som paradigmet för sin egen politik. Välkänd är hans deklaration år 2005 inför sjuttioårsminnet av segerdagen 1945: ”Sovjetunionens upplösning var den största geopolitiska katastrofen under 1900-talet”. I en artikel år 2020 följde han upp innebörden genom att uttryckligen hänvisa till Tysklands öde i Versaillesfreden. Historikern Putin skrev att grundorsaken till

andra världskriget var besluten i fredssluten efter första världskriget: ”The treaty of Versailles became a symbol of grave injustice for Germany.”²

Den kände ryske journalisten Roman Anon, som särskilt ägnat sig åt analysera FSB, konstaterade nyligen att under de 15 år som han varit engagerad i undersökande journalistik många gånger pratat med olika representanter för de ryska specialtjänsterna. Bland dem fanns många människor i Putins ålder och även sådana som tjänstgjorde med honom i Tyskland på 1980-talet. Alla förenades på ett slående sätt av en farlig sjukdom - Versailles-syndromet. De syftade på Sovjetunionens kollaps, som Putin år 2005 kallade den största geopolitiska katastrofen av 1900-talet, skriver Anon.³

Det ressentiment som Versaillesfreden skapade i Tyskland motsvarar det ressentiment som ”förlusten” av Ukraina skapade i Ryssland. Jag återger här en passus ur min artikel ”Putin och utbrottet av andra världskriget”⁴ för att belysa att Versaillesparadigmet är en lämplig förståelseram för Rysslands utrikespolitik efter 2014:

Det är uppenbart att konflikten mellan Ryssland och Ukraina efter den ryska annekteringen av Krim och det ännu sommaren 2020 pågående lågintensiva kriget i Donbass ingår i motivationsbakgrunden till Putins artikel. Ett belysande exempel är en rapport från ett historikermöte i Moskva hösten 2014, ett halvår efter den ryska inkorporeringen av Krim. Några historiker från Tyskland, Tjeckien och Slovakien kom i oktober 2014 till Moskva för vad de trodde skulle vara en konferens om nazistiska krigsförbrytelser under kriget. Konferensen hölls i muséet över Det stora fosterländska kriget på Poklonnaja Gora. Konferensen var den femte i en serie av möten sedan 2006, först i Berlin och Köln och därefter i Slovakien och i Belarus. Syftet var att hålla det historiska minnet levande av städer och byar som hade ödelagts under andra världskriget.

Den tyske medordföranden i konferensen i Moskva Sven Borsche kände så fort han mötte sina ryska värdar att nånting var fel. De ville enbart tala om konflikten i Ukraina, sade han till en amerikansk journalist som bevakade konferensen. Nazismen kommer igen till oss från Europa upplyste Michail Mjagkov, en ledande rysk världskrigshistoriker, professor vid Institutet för internationella relationer i Moskva, där flertalet ryska toppdiplomater

² <https://nationalinterest.org/feature/vladimir-putin-real-lessons-75th-anniversary-world-war-ii-162982>, (2020-07-15).

³ <https://stories.media/opinions/2022/05/16/kak-putin-prinyal-reshenie-o-voine>. Jag tackar Magnus Christianson för denna referens.

⁴ Kungliga Vetenskapsakademiens handlingar och tidskrift, 3, 2020:3.

utbildas. Nazibacillerna har inte utrotats. Olyckligtvis har de bland annat smittat vår broderation Ukraina, berättade han. Dagen därpå framträdde en rad ryska historiker efter varandra och drog uttryckligen linjen mellan Hitlers Tredje rike och dagens Ukraina.

Journalisten Simon Schuster, som bevakade konferensen, satte in den i den ryska kontext som historikern Putin är en del av:

Practically every arm of the Russian state, from the education system to the national police, has since taken up this message. The state media have consistently painted Ukrainian authorities as “fascists” in the service of the U.S. government. In late September, Russia’s main investigative body even opened a criminal probe accusing Ukraine’s leaders of committing “genocide” against ethnic Russians in eastern Ukraine. But the more recent involvement of the nation’s historians has marked a worrying turn in this endeavor. ⁵

Vladimir Putin framhåller i sin artikel att om man struntar i historiens lärdomar leder det oundvikligen till svåra återverkningar. Det är uppenbart att han menar att en av de ”lärdomar” som kan ge svåra återverkningar idag om den försummas är att det fanns nazikollaboratörer i Ukraina under kriget och att de hyllas i landets officiella historiekultur idag.

I min artikel år 2020 förmådde jag inte dra slutsatsen vad som var fokus för Putins revision av historien om orsakerna till utbrottet av andra världskriget. Det ostentativa fokus för Putins artikel var Polen. Putin hävdade att Polens utrikespolitik var den direkta orsaken till utlösandet av kriget 1939. Emellertid står det i efterhand klart att det som Putin ville inskräpa var att Ukraina var en nazistisk stat som hotade Ryssland (förvisso som ”spjutspets” för den aggression mot landet som USA utövade).

Den oavsiktliga morbida logiken i Putins resonemang avslöjar att det är Ryssland som idag motsvarar Nazityskland. Versailles-syndromet motsvaras av upplösnings-syndromet. Ukrainas roll idag motsvarar den roll som Putin menar att Polen hade år 1939: att provocera fram krig mot Ryssland.

Den 15 juni 2022 menar ledamoten av Rysslands säkerhetsråd, förre presidenten Dmitrij Medvedev att det inte är säkert att Ukraina existerar om två år: ”Bara en

⁵ Schuster, Simon: “Russians Rewrite History to Slur Ukraine Over War”, *Time* 2014-10-29. [http://time.com/3545855/russia-ukraine-warhistory/?utm_source=feedburner&utm_medium=feed&utm_campaign=Feed:+time/topstories+\(TIME:+Top+Stories#3545855/russia-ukraine-war-history/](http://time.com/3545855/russia-ukraine-warhistory/?utm_source=feedburner&utm_medium=feed&utm_campaign=Feed:+time/topstories+(TIME:+Top+Stories#3545855/russia-ukraine-war-history/) (2020-08-10).

fråga. Vem säger att Ukraina ens existerar på världskartan om två år”, skriver Medvedev.⁶

Den ukrainske filosofen Volodymyr Jermolenko ser Putins syn på Ukraina som “förvärd Nazism”: “Jews were for Nazis ‘the Other’ which wanted to ‘be like you.’ Ukrainians are for Russians ‘like us’ which now want to be ‘the Other.’ And therefore have to be exterminated as major enemy par excellence (‘anti-Russia’).”⁷

Kriget med Ukraina, den “speciella militära operationen”, är för Putin en kamp på liv och död. Den kan bara sluta med den ena partens undergång.

Minoritetssoldater i det ryska kriget i Ukraina: Hur framställs ”specialoperationen” i burjatiska, ossetiska och dagestanska sociala medier?

*Niklas Bernsand, lärare och doktorand vid Språk- och
litteraturcentrum, Lunds universitet*

”Jag är ryss. Som man brukar säga har jag i mitt släktträd många Ivan och Marja, men när jag ser exempel på sådant hjältemod som visats av unge Nurmagomet Gadzjimagomedov, etnisk lak från Dagestan, och även av andra bland våra krigare, får jag lust att säga: Jag är lak, dagestanier, tjetjen, ingusj, ryss, tatar, jude, mordvin och ossetier”.⁸

Den unge mannen som postumt fick motta utmärkelsen Rysslands hjälte stupade 24 februari, under första dagen av det upptrappade ryska anfällskriget mot Ukraina, och det var Rysslands president Vladimir Putin som på ryska säkerhetsrådets möte 3 mars lyfte fram honom som exempel på en offervillig rysk patriot från ett av landets många minoritetsfolk. Runt Gadzjimagomedov har de ryska myndigheterna därefter skapat en veritabel hjältekult, med bland mycket annat en byst i den lakiska hembyn, en gata omdöpt i hans namn i den dagestanska huvudstaden Machatjkala och intressant nog ett omdöpt torg i centrala Donetsk, huvudorten i en av de två ryskskapade folkrepublikerna i Donbas.

Hjältekulten runt Gadzjimagomedov bör ses mot bakgrund av den starka närvaron i den ryska ockupationsarmén av soldater och officerare som inte är etniska ryssar, utan kommer från någon av Rysslands etniska minoriteter. Närvaron har i viss

⁶ Jan Majlard, ”Medvedev ifrågasätter att Ukraina existerar om två år”, SvD 2022-06-15.

⁷ Citerat av Michai Fishman, “Putin’s Dehumanized Russia”, <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/putins-dehumanized-russia>

⁸ <https://www.kp.ru/daily/27371/4553876/>

mån uppmärksammats i västliga media, men rapporteringen är begränsad och omgärdas möjligen stundom av en viss politisk naivitet i sina antaganden om Rysslands minoritetsregioner och dess invånare. I denna text tittar jag lite närmare på några etniska republiker och hur deras befolkning har reagerat på sina landsmäns medverkan i det brutala kriget.

Varför tycks då soldater från vissa etniska republiker delta och stupa i kriget i så hög utsträckning⁹? Det är lätt att påstå, men svårare att finna belägg för, att Ryssland helt enkelt använder minoriteterna som kanonmat, medan man är försiktigare med etniska ryssar, åtminstone de från städer i centrala delar av landet. Mycket tyder snarare på att det är tvångsmobiliserade etniskt ukrainska och ryska män från de s.k. folkrepublikerna i Donets'k och Luhans'k som är den ryska kanonmaten¹⁰. Nära till hands ligger att likt den tatariske journalisten Kamil Galejev tala om social snedrekrytering, då unga män från medelklassfamiljer i storstäderna har mycket lättare att befrias från värnplikten genom att bedriva universitetsstudier tills man når tillräckligt hög ålder för att avskrivas.¹¹ Unga män från provinserna, både utpräglade etniska minoritetsområden och fattigare huvudsakligen etniskt ryska områden med lägre utbildningstradition gör inte detta i samma utsträckning. Till det kan läggas att armén i dessa områden kan framstå som en av få möjliga karriärvägar, inte minst i områden kring garnisonsstäder som t.ex. Kjachta i Burjatien. I vissa områden antar denna sociala snedrekrytering etnisk karaktär, inte minst då många minoriteter har högre födelsetal än de etniska ryssarna och således producerar fler unga män. I de värnpliktigas led hittar man sedan de som med olika grad av frivillighet skriver kontrakt med armén. Det går också att föreställa sig att man från rysk sida är medveten om de personliga band, inklusive släktband, som många ryssar har med Ukraina, liksom om faran att få hem alltför många likkistor med pojkar från urbana medelklassfamiljer, men det är i dagsläget svårt att ge belägg för intentionalitet.

Hur påverkar då det höga antalet stupade de döda soldaternas hemregioner? För att få något slags inblick i detta har jag valt att titta på sociala medier i de tre ryska delrepubliker – Burjatien, Nordossetien och Dagestan - som har de allra högsta dödstaten bland de ryska regionerna i kriget. Jag har under några månader följt grupper på VKontakte (vk.com), den största sociala mediaportalen i Ryssland, och kanaler på Telegram från dessa republiker. Betydelsen av dessa sajter har sannolikt ökat efter att Facebook och Instagram blockerats i Ryssland i samband

⁹ För rysk karta med statistik se <https://tjournal.ru/opinions/620055-karta-poter-regionov-rf-na-100-000-zhiteley-moskvichi-vse-ne-voyuyut>

¹⁰ Man behöver bara titta på minnessidorna på vk.com över döda soldater från de s.k. folkrepublikerna för att se den snabba takten med vilken nya stupade rapporteras. En orsak som ofta uppges är att dessa soldater skickas ut dåligt beväpnade och tränade för att dra på sig ukrainsk eldgivning, vilket då avslöjar de ukrainska positionerna för den ryska armén som kan slå mot dem med sitt artilleri.

¹¹<https://twitter.com/kamilkazani/status/1506479259866394625?fbclid=IwAR2IOPXmB3aL4a5NZRqGdBZrb6PfgHfC1Fx2DYw9sB0VXqcxCjonm3yo1nw>

med kriget. Jag har följt grupper som är helt eller övervägande ryskspråkiga, har relativt många medlemmar och följare och fokuserar på nyheter och aktualiteter.¹² I vissa fall handlar det om generella ryska grupper och kanaler som har underavdelningar på många håll i landet, ibland om mer utpräglad lokala media.

Här har jag främst fokuserat på poster som utgår från bilder, och de efterföljande kommentarerna. Bilderna tillhör två kategorier, och visar antingen hur soldater från dessa republiker på olika sätt flaggar sin närvaro i Ukraina, eller utgör dödsrunor över lokala soldater som stupat i Ukraina. Vad säger trådar och kommentarer i regionala sociala medier om stämningarna runt kriget och det lokala deltagandet i detta?

Självfallet är det nödvändigt att förhålla sig till felkällorna, som själv censur i dagens repressiva ryska samhälls- och mediaklimat, medvetna trollningar och kommentarer från uppenbara utsocknes – även om de sistnämnda ibland kan provocera fram intressanta reaktioner. Likväl är detta ett sätt att få en inblick i krigets påverkan på dessa regioner.

Förutom de tre ovannämnda republikerna lyfter jag fram Sydossetien, som formellt inte är en del av Ryssland utan en utbrytarrepublik, vars självständighet från Georgien erkänns av få länder förutom Ryssland. Många soldater från det av Ryssland starkt ekonomiskt och militärt beroende Sydossetien deltar som frivilliga i kriget, och en folkomröstning om anslutning till Ryssland är planerad till i sommar. Jag hade gärna även tittat på Burjatiens västra grannrepublik Tuva, som också har många stupade soldater. Tuvinerna är liksom burjaterna huvudsakligen buddhister, men är till skillnad från de senare i stark etnisk majoritet i sin republik och talar sitt eget språk i mycket högre utsträckning, vilket kanske bidrar till att de flesta diskussioner kring aktuella frågor på tuvinska sociala media förs på tuvinska och därmed är otillgängliga för mig.

Jag väljer också bort Tjetjenien, trots att både den tjetjenske ledaren Kadyrovs nationalgarde och andra tjetjenska soldater blivit mycket uppmärksammade för sin närvaro på flera fronter. Som konstaterats av flera analytiker har Tjetjenien ett slags inofficiell specialstatus genom den tjetjenska ledningens nära relationer med den ryska ledningen ända sedan republiken i det andra Tjetjenienkriget tvingades tillbaks under rysk kontroll i början av 2000-talet. Den tjetjenska delen av den ryska ockupationsmakten är mycket starkt profilerad, men utgör alltför mycket av ett specialfall för att kunna diskuteras vid sidan av de andra exemplen. Det finns även andra intressanta fall, som de helt eller delvis tjerkesiska republikerna Adygej, Kabardino-Balkarien och Karatjaj-Tjerkesien.¹³ Den tjerkesiska

¹² I första hand har studien baserats på följande VK-grupper: Fyrank, Osetia, Podval Dagestana, Golos Dagestana, South Ossetia, TjP Dagestan, Podslusjano Ulan-Ude, Memorial pamjati vojennym iz Burjatii, Kjachta – Pesjtjanaja Venetsija. Motsvarande Telegramkanaler har undersökts i mindre utsträckning.

¹³ Adygejer och kabardiner är tjerkeser, medan karatjajer och balkarer talar närbesläktade turkiska språk.

flaggan kan idag ses både i demonstrationer till minne av det ryska folkmordet på tjerkesser i mitten av 1800-talet och på stridsvagnar hos tjerkessiska soldater i den ryska armén i Ukraina. Dessa republiker har dock hittills haft något lägre dödstal än de ovannämnda, och jag väljer av utrymmesskäl att inte inkludera dem i diskussionen.

Det ska sägas att denna text inte redogör för en fullständig studie utan snarare förmedlar intryck från en första materialbearbetning. Förhoppningsvis kommer det att finnas möjlighet att presentera en mer genomarbetad version av detta tema längre fram i andra sammanhang.

De tre republikerna – kort bakgrund

Glesbefolkade Burjatien vid gränsen till Mongoliet har en knapp miljon invånare, varav nästan hälften bor i huvudstaden Ulan-Ude. Burjaterna är traditionellt buddhister, talar ett mongoliskt språk, och utgör ungefär 30% av befolkningen i Burjatien, medan 65% av invånarna är etniska ryssar. Burjaterna har därmed en relativt svagare ställning i sin republik än flera andra formellt republikbärande grupper, även om deras andel av befolkningen på landsbygden är stark. Detta avspeglas i att andelen etniska burjater som uppgav sig kunna burjatiska sjönk dramatiskt från 81% i folkräkningen 2002 till bara 43% 2010, och bara några få procent av befolkningen i Ulan-Ude uppges använda språket till vardags.¹⁴ Detta avspeglas också i sociala medier från Burjatien, som med delvis undantag av grupper som särskilt fokuserar på burjatisk kultur är starkt ryskspråkiga, inte bara bland nyhetstexter utan även i kommentarsfält, och även bland användare med tydlig etnisk burjatisk bakgrund.

Soldater från Burjatien kommer ofta från förband i Ulan-Ude eller i Kjachta på gränsen till Mongoliet, och soldater från båda städerna har lidit svåra förluster under kriget. Enligt vad som framkommit i media tycks de delta i kriget på de flesta fronter.

Det är inte oviktigt att påpeka att burjater i ett ryskt och ukrainskt sammanhang är en s.k. *visible minority* – de identifieras omedelbart av ryssar och ukrainare genom sitt utseende som annorlunda. Genom att förband från Burjatien har deltagit i tidigare faser av kriget finns en förförståelse hos ukrainare att burjater – s.k. ”*bojevyje burjaty*” (”stridsburjater”) – ingår i den ryska armén. När ukrainare ser ryska soldater med vad de uppfattar som ”asiatiskt utseende” ligger det därför nära till hands att de antar att de är burjater, även om de kanske i själva verket tillhör en annan grupp, som tuviner, kalmucker eller jakuter. Sådan ambivalens i identifikationen finns t.ex. i berättelserna om de övergrepp ryska soldater begick

¹⁴ Quijada, Justine B/Graber, Kathryn E/Stephen, Eric (2015): “Finding “Their Own”:
Revitalizing Buryat Culture Through Shamanic Practices in Ulan-Ude”. *Problems of Post-Communism* 62:5, 258-272.

mot civila ukrainare i byn Jahidne i Tjernihivlänet under den korta ryska ockupationen, där burjater sannolikt åtminstone delvis förväxlats med tuviner.¹⁵

Dagestan är en extremt etniskt och språkligt heterogen republik med 3 miljoner invånare fördelade på stora grupper som avarer, darginer, kumyker och lezginer och ett stort antal mindre grupper. De etniska ryssarna utgjorde mindre än 4% av befolkningen i folkräkningen 2010. Religiöst är området tämligen homogent sunnimuslimsk, och Dagestan anses allmänt vara Rysslands mest markerat muslimska republik. En övergripande dagestansk identitet existerar också, kanske främst i relation till utomstående, inte minst utanför republiken. De generella dagestanska nyhetsgrupper och kanaler jag undersökt har ryska som helt dominerande språk och som *lingua franca* mellan de olika etniska grupperna. De andra språken tycks i sociala media oftare användas i mer specifika grupper riktade till de olika etniska minoriteterna.

Dagestanska soldater tycks som de burjatiska delta på de flesta fronter i kriget, och en del av dem deltar i förband baserade utanför republiken, t.ex. i Moskvaområdet. Även människor från norra Kaukasus, som dagestanier eller osseter, är ibland synliga som minoriteter, talar ibland ryska med brytning och kan därmed av både ukrainare och ryssar ofta identifieras som avvikande. Liksom andra kaukasier och människor från Centralasien utsätts dagestanier utanför sina hemrepubliker ibland för en rysk vardagsrasism, ett faktum som kommer till uttryck i lokala diskussioner om kriget.

Osseterna, talare av ett av Europas få inhemska iranska språk, framställs ofta, och kanske inte alltid helt korrekt, som Rysslands främsta traditionella allierade i norra Kaukasus. De flesta osseter är liksom ryssar och georgier ortodoxt kristna, med ungefär en fjärdedel sunnimuslimer. I den ryska republiken Nordossetien med drygt 700 000 invånare utgör osseterna 65% av befolkningen medan ryssarna är drygt 20%, och den ossetiska andelen har ökat kraftigt sen Sovjetunionens fall. Däremot tycks det ossetiska språket vara på tillbakagång och ryska används mycket flitigt som diskussionsspråk tillsammans med ossetiska i lokala sociala mediegrupper- och kanaler. Republiken rymmer viktiga ryska militärstäder som huvudstaden Vladikavkaz och Mozdok, och osseter har främst deltagit i striderna i Charkivområdet och i Donbas.

Många soldater från utbrytarrepubliken Sydossetien deltar i kriget som frivilliga på den ryska sidan.¹⁶ Området är som nämnts statsrättsligt en del av Georgien,

¹⁵<https://www.gorod.cn.ua/news/gorod-i-region/137684-burjati-prihodili-trichi-na-den-jaicja-dai-mjaso-dai-vodku-dai-mamu-z-hati-za-volossja-vitjaguvali-hotilivaltuvati.html?fbclid=IwAR09MwZxhTmTWjHf7yH19Mig50MmUA59qGOkxAC00pdoxIKDSQwGpzBeMC4>.

¹⁶ Det är förvisso inte helt klart vad ordet frivillig betyder när t.ex. den sydossetiske presidenten Bibilov kan uppmana soldater som lämnat fronten att återvända med tanke på rela-

men erkänns av Ryssland som en självständig stat sedan kriget 2008. I praktiken är området mycket starkt beroende av Ryssland både ekonomiskt och militärt, och medvetenheten om detta påverkar diskussioner i sydossetiska sociala medier. Området har bara 53 000 invånare, en minskning med nästan hälften sedan 1989 och de relativt stora förlusterna under Ukrainakriget torde vara kännbara för republiken. Befolkningsminskningen kan delvis förklaras med den etniska utrensningen av områdets georgiska befolkning som genomfördes 2008 av främst tjetjenska soldater på den ryska sidan. Georgiernas andel av befolkningen har sjunkit från 29% 1989 till 7% 2015, medan osseternas andel ökat från 65% till 90%. Ossetiska diskussioner på båda sidor av gränsen går uppenbart in i varandra och bör analyseras tillsammans.

Etnisk flaggning och sociala medier

Det finns många exempel på hur förband från etniska republiker flaggar sin närvaro i Ukrainakriget. Detta görs ofta speciellt för lokala media och uppmärksammas i lokala sociala medier. Ofta sker det mycket påtagligt genom att soldater tar gruppbilder bakom den egna flaggan,¹⁷ eller genom att den egna flaggan fästs eller målas på fordon eller vapen. Ibland fästs flaggan på ett för ukrainare mycket provocerande sätt, ofta tillsammans med den ryska, på ockuperade ukrainska byggnader. Flaggning kan också ske med foton på traditionella maträtter som äts vid fronten, genom foton av religiös karaktär på ossetiska präster, dagestanska mullor eller burjatiska lamor som välsignar soldater eller på ossetiska eller dagestanska soldater i bön, eller genom videoklipp med soldater som vänder sig till folk därhemma på det egna språket eller bara talar med varandra på det egna språket. Mitt intryck är att ossetiska soldater är de som flaggar flitigast, betydligt mer än burjater och dagestanier.

Liksom all nation-branding kan det etniska flaggandet riktas både utåt mot omgivningen och inåt mot den egna gruppen. Det kan användas av lokala politiker för att visa för den ryska ledningen och det ryska samhället att deras republik tar del i kriget och att de som ledare därmed tar ansvar. Det är inte en slump att Sydossetiens president besökt ossetiska förband i Ukraina eller att nordossetiska politiker tar foton när de överlämnar hjälp till sina soldater vid gränsen till Charkivprovinsen. För hemmaopinionen kan man mana till stolthet över de egna soldaterna, visa att de egna soldaterna slåss tillsammans och inte utspridda på olika ryska förband. Soldaterna kan visa folk hemma att de är vid liv, vid gott humör, simulerat eller ej, och att de håller ihop med andra soldater från samma grupp. Gentemot det övriga Ryssland kan man också hävda att folk från republiken gjort sin plikt och förväntar sig att bli behandlade därefter, vilket som

tionerna till Ryssland och högre strategiska behov:

<https://zona.media/article/2022/05/03/bibilov>

¹⁷ I det ossetiska fallet publiceras ofta sådana foton tillsammans med utropet *Уастырджу де 'мбал!* (Den helige Georg vare med er!). Man ser då ofta svaret *Ираммае размаэ!* (Framåt osseter!).

nämnts inte alltid varit fallet för de grupper som diskuteras här. Samtidigt väcker man med flaggningen avsky hos den ukrainska befolkningen som inte bett om att ha krigande och flaggviftande osseter eller burjater i sitt land.

Ett tragiskt exempel på en misslyckad flaggning är de tuvinska soldaternas ockupation av den tidigare nämnda byn Jahidne, till vilken de medförde ett lass ryskspråkiga böcker om Dalai-Lama och tuvinsk kultur. Det saknas så vitt jag vet intervjuer med de tuvinska soldaterna, men sannolikt hade de tänkt sig betydligt bättre relationer med de ukrainska byborna än vad som blev fallet. I stället för ömsesidigt berikande kulturutbyte med en ”befriad” civilbefolkning mötte tuvinnerna en fientlig omgivning som de i stor uträkning snart låste in i den lokala skolans källare och utsatte för våld och övergrepp. När ukrainska soldater återtog byn, låg en mängd tuvinska böcker med Dalai Lama på omslaget utspridda på marken.¹⁸

I lokala sociala medier möter flaggningen dock mestadels positiva reaktioner. Folk skriver uppmuntrande kommentarer, uttrycker stolthet och uppmanar soldaterna att komma hem med livet i behåll. Vi ska återkomma till de lokala argumenten som framförs både för och emot kriget, men det kan nämnas att soldaternas närvaro i Ukraina i dagestanska grupper i sådana sammanhang ibland också ifrågasätts, ofta av religiösa skäl eller med hänvisning till att man inte bör slåss för samma imperium som en gång underkuvade Dagestan. Det förekommer även enstaka motröster från osseter i dessa sammanhang, främst av mer allmänt pacifistisk karaktär.

Åminnelse av stupade soldater i sociala medier

Om flaggning är ett sammanhang där kriget görs närvarande i dessa minoritetsryska sociala media, är det kanske allra mest typiska sammanhanget diskussioner förda under fotografier på döda soldater med kortfattade beskrivningar av deras liv och omständigheterna kring deras död. Även om många – sannolikt de flesta – dödsfall inte rapporteras, får man genom den relativa mängden av dessa poster i sociala media en uppfattning om i vilken omfattning kriget drabbar de olika grupperna och intensiteten i krigets olika faser. Genom kommentarerna får man insyn i hur kriget uppfattas av lokala medieanvändare, även om vi åter ska komma ihåg de återhållande faktorerna i det ryska mediala sammanhanget.

De flesta kommentarer under dessa foton är respektfulla. Många ber för soldatens själ eller önskar frid över hans minne.¹⁹ Man beklagar sorgen och önskar styrka åt de anhöriga, och i mindre stadsgrupper, där användare faktiskt kan vara personligen bekanta med den stupade soldaten, sägs några vänliga ord om vederbörande. Många postar dock bara en symbol, som ett hjärta eller två

¹⁸ <https://twitter.com/ngumenyuk/status/15146488224625254>.

¹⁹ Det kan noteras att ossetiska kommentatorer oftast här använder det ossetiska uttrycket *Ruchsag U*, medan burjatiska dito mer sällan tycks använda den burjatiska motsvarigheten.

sammanförda handflator. Ganska ofta, och särskilt i perioder där många sådana bilder publiceras i snabb följd, uttrycker användare sin sorg över att så många unga män från regionen dör. Detta har varit särskilt tydligt på ossetiska och burjatiska sidor efter att den ryska offensiven i Donbas inletts. Den burjatiska VK-gruppen om staden Kjachta, som förde en tynande tillvaro fram till kriget, består därefter t.ex. nästan enbart av dödsrunor för stupade soldater.

Även under dessa poster förekommer dock, särskilt i de dagestanska grupperna, kommentarer som ifrågasätter rättfärdigheten i kriget och om den unge mannen verkligen bör betraktas som en hjälte, eller som åtminstone som i de burjatiska undrar över fördelningen av stupade mellan regioner, garnisoner och vapenslag och över de ryska myndigheternas hantering av kriget och de döda soldaterna. Ibland dyker ukrainska användare upp och påminner, med olika grad av direktitet, om de ryska truppers förbrytelser i Ukraina. Ofta bannas de av moderatorerna och deras inlägg raderas. Uppstår kortare ordväxlingar mynnar de sällan ut i större förståelse. De minoritetsryska användarna kräver respekt för de dödas minnes och vill inte bli störda i sin sorg eller förstämning, medan de ukrainska användarna med olika retoriska medel vill få burjater och osseter att reflektera över den död, vanmakt och förödelse som deras soldater bringar till Ukraina.

Lokal argumentation för eller emot kriget

Vare sig det handlar om flaggning eller dödsrunor anförs i alla tre fallen både samma slags argument för eller emot kriget som används i den övriga ryska diskussionen och argument som är specifika för respektive republik. De förra argumenten kan vara av universell natur eller mer specifikt präglade av den ryska kontexten, och kan ofta avspegla den officiella propagandan, eller ibland vanliga motargument mot denna. Här fokuserar jag dock på argumenten som är specifika för de olika republikerna och kan konstatera att den mest pluralistiska och mångfasetterade diskussionen förs i Dagestan. I burjatiska sociala media syns förutom enstaka hänvisningar till buddhismens icke-våldsbudskap ganska få specifikt burjatiska argument. Däremot ställs ibland frågan varför så många dör från en fattig och etniskt avvikande region, eller från ett visst arméförband placerat i Burjatien. Särskilt osseter från Sydossetien kan ibland lyfta fram behovet att stödja Ryssland i dess roll av garant mot Georgien, men där förekommer även motargumentet att (syd)osseterna är få och att kriget trots allt inte riktigt är deras.

Det är dock bara i det virtuella Dagestan som vi ser en tydlig och kontinuerlig diskussion (om än något taggig som så ofta sociala medier) om de egna soldaternas deltagande i kriget. Bara där ser man regelbundet både försvar för och kritik mot Rysslands agerande, och ofta med argument som är specifikt anpassade för just Dagestan och det muslimska norra Kaukasus. Ett dagestanskt argument för kriget, som i sin tur överlappar med transnationella islamistiska narrativ, handlar t.ex. om att den verkliga motståndaren i Ukraina är USA, som är islams största fiende, och att det är därmed legitimt och önskvärt för muslimer att kriga i

Ukraina. Liksom i många antiamerikanska narrativ om Ukraina försvinner här det ukrainska subjektet fullständigt och kriget blir bara en fråga om inställningen till å ena sidan USA och ibland Israel/sionismen och å andra sidan Ryssland och den islamiska världen.

Vanligare är dock det motsatta argumentet, att det handlar om ett främmande ryskt krig som dagestanier och andra muslimer från Kaukasus inte bör delta i. I denna religiösa argumentationslinje kan ibland ryssar beskrivas som kafirer (otrogna) som rättrogna muslimer bör hålla sig borta från. Parallellt påminner man som nämnts ofta här om att dagestanier inte bör slåss för det imperium som på 1800-talet erövrade norra Kaukasus. Argumentationen kan alltså vara både religiös och antikolonialistisk och är det ofta samtidigt. Ofta nämner man Imam Sjamil och andra gamla hjältar från motståndet mot den ryska erövringen, och hävdar att imamen hade misstyckt mot deltagandet i kriget och inte skulle ha betraktat de fallna soldaterna som hjältar.

Ytterligare en argumentationslinje, som kanske kan kallas antirasistisk, ifrågasätter varför dagestanier och andra kaukasiska muslimer ska offra sig i kriget när de ändå bara som tidigare efteråt kommer att ses som andra klassens medborgare av den ryska majoritetsbefolkningen:

”Även om detta var deras medvetna val så kommer denna specialoperation att ta slut och när allt kommer kring dog de för dem som åter kommer att se dem som babbar och svartskallar (*tjurki i chatjiki*), i detta läge ska vi vara neutrala”.²⁰

Avslutning

Man behöver bara tänka på hur de franska, brittiska och tyska imperierna använde trupper från kolonierna för att inse att burjaters, osseters och dagestaniers deltagande i det ryska kriget i Ukraina kan förstås också i ett bredare sammanhang. Vad gäller social snedrekrytering kommer många nog dessutom också att tänka på den amerikanska armén, även om fallen knappast är identiska. Mångfalden i den ukrainska armén, både genom etniska minoriteter och tillresta frivilliga, för kanske snarare tanken till den republikanska sidan i det spanska inbördeskriget.

Det spekuleras redan om att sanktionstrycket tillsammans med det hittills tröga ryska anfallskriget med tiden kommer leda till stora etniska spänningar i ett allt mer trängt Ryssland. En del tror även att starka ryska motgångar i förlängningen kommer att medföra att Ryssland splittras upp i sina etniska beståndsdelar. Även om centrifugalkrafter i en sådan situation inte ska underskattas ger denna snabba blick ut över det mångetniska ryska stämmningslandskapet kanske snarare anledning att betona hur starkt olika lokala kontexter kan skilja sig åt. Osseternas handlingsutrymme kommer sannolikt länge att vara geopolitiskt begränsat, och

²⁰ Golos Dagestana 12 maj https://vk.com/wall-74219800_1353419

det är svårt att avläsa någon tydlig burjatisk opinion för rörelse i riktning bort från Moskva. Av de tre republiker jag tittat på här är det bara i Dagestan som en tydligt antikolonial opinion går att urskilja, även om regionens specifika gör att denna blir religiöst snarare än etniskt präglad. Denna opinion är heller inte på något sätt hegemonisk. Sedan ska man inte glömma att flera av dagens postsovjjetiska stater, som t.ex. Kirgisistan eller Turkmenistan, inte blev självständiga 1991 på grund av en särskilt stark lokal opinion utan genom processer som mestadels avgjordes en bra bit över lokalbefolkningens huvuden.

Mest slående i diskussioner av det slag vi tittat närmare på här är ju ofta inte det som sägs utan det som inte sägs. Även om man självklart bör ta hänsyn till återhållande faktorer i dagens ryska sammanhang är det slående att nästan ingen diskussion förekommer i dessa grupper och kanaler om vad kriget innebär för den ukrainska befolkningen, om detta inte framprovoceras av uppdykande ukrainare. Det är den egna sorgen över de stupade soldaternas som står i centrum, och ser man dem som hjältar blir deras död inte lika meningslös. Som märks i reaktioner på den etniska flaggningen kan här också finna stolthet över de egna soldaternas insats i kriget, och vid invändningar har man inga problem att slänga ur sig nazistanklagelser hämtade direkt ur den ryska propagandan. I denna mening kan man säga att de minoritetsryska forumen så här långt i kriget uttrycker samma brist på empati och oförmåga till självreflektion som stora delar av det ryska majoritetssamhället.

Så började det. Majdan den 2-4 december 2013

Olof Kleberg, f.d. chefredaktör

Det var mörk kväll i Kiev den 2 december 2013. Vi hade just fått på oss de gula västarna – Frivillig övervakare, Observatör, stod det på dem. Vi ingick nu i den frivilliga vaktstyrkan på Frihetstorget (*Majdan Nezalezjnosti*) som hjälpte till och som löste problem bland de tusentals på torgmötena mot president Viktor Janukovyjtj. Mötena hade övergått från protester mot hans nej till EU:s frihan-

delsavtal till allt starkare krav på att han måste avgå. Slagorden skallade: ”Ukraina tillhör Europa, vi står tillsammans”.

Det hade börjat redan den 21 november, dagen då Janukovytsj meddelade sitt besked till EU. Någon tog då initiativ på Facebook till att mötas på Majdan. Mot kvällen hade redan tusentals människor samlats.

Nästa dag fanns den populära Eurovisionsvinnaren från 2004, Ruslana Lyzjytjko på plats, sjöng och talade. Från en bil höll världsmästaren i tungviktsboxning Vitalij Klytjko tal om att Ukraina tillhörde Europa.

Sedan hade protesterna växt. Den 29:e, då Janukovytsjs nej till EU blev definitivt, växte motståndet, folk på torget ropade: ”Skam, skam, ut med förbrytaren!” Svaret kom: kravallpolisen Berkut omringade torget; angrep brutalt med sköldar och järnrör; demonstranter släpades bort. Många flydde upp till den berömda S:t Mikaelskatedralen med guldkupolerna på höjden ovanför centrum.

Två dagar senare, den 1 december, ordnades Miljonmarschen till Majdan. Slagordet var ”De ger oss korruption, vi ger dem revolution!” När folk marscherade mot Presidentpalatset svarade Berkut med tårgas och chockgranater, gick till anfall, varvid ett hundratal skadades.

Blågula fanor på Majdan

Detta skedde dagen innan vi landade för att delta i den europeiska samarbetsorganisationen OSSE:s årliga toppmöte – Ukraina var årets ordförande. Mitt i en växande klyfta mellan tal om fredlig samverkan inom OSSE och konfrontationen mellan regim och folk.

Som vanligt ordnades ett förmöte för frivilligorganisationerna inom OSSE, Civic Solidarity Platform. Där fördes det under ett par dagar livliga diskussioner om förtryck och förändring i olika OSSE-länder men särskilt förstås om Ukraina. Landets kommissionär för mänskliga rättigheter, Valeria Lutkovska, förklarade bestämt att gårdagens polisbrutalitet skulle granskas.

Men det måste erkännas – de flestas uppmärksamhet gällde vad som hände på Majdan, inte långt bort. På kvällarna var vi på plats många timmar – vi, det var Andreas Hernadi och jag från svenska OSSE-nätverket.

Frivilliga övervakare, Olof till vänster, Andreas till höger.

Minnesbilder från första kvällen: En stor scen hade byggts upp, en väldig bildskärm visade vad som hände där framme för de många som samlats på torget. Blågula ukrainska flaggor varvades med blågula EU-fanor. En och annan svart-röd syndikalistfana. Detta var ett Euromajdan.

Oavbrutet hölls tal, det krävdes nyval, sjöngs folksånger, ibland nationalsången: ”Än är Ukraina ej förlorat...”

Nu hade man börjat bygga barrikader, ställt upp staket och lagt upp sandsäckar och diverse bråte mot väntade Berkutattacken. Det var kallt, kanske 15 minus, man eldade i gamla oljetunnor, kokade soppa, delade ut till de många frusna. På stadens stora julgran, än så länge bara ett järnskelett, klistrade man upp slagord mot Janukovyč, flygblad, nidteckningar på Putin, samt blodiga bilder på de demonstranter som skadats eller dött. Gudinnan Berehynja överblickade oberörd händelserna från sin höga kolonn.

Kievs stadshus intill torget hade övertagits av demonstranter, som fredligt strömmade in och ut, även vi med våra gula västar. Man minglade, snackade,

lyssnade på musik, käkade – det fanns mycket mat vid stora långbord. Eller tog en tupplur. Det var varmt och vänligt. Men ute blev det allt kallare, det började snöa...

Senare på kvällen kom Berkut, omringade torget, försökte tränga ihop folk med sina sköldar men människorna bildade skyddskejdor. Berkut lyckades inte rensa torget, måste dra sig tillbaka. Nationalsången sjöngs ännu starkare. Det var så förändringen i Ukraina började.

Generalrepetitionen hade inträffat nästan exakt nio år tidigare. Viktor Janukovytsj hade då fuskat sig till att vinna presidentvalet i oktober 2004, följt av omfattande protester, många tältade i vinterkylan på Majdantorget. Högsta domstolen förklarade valet ogiltigt.

I stället vann motståndaren, demokraten Viktor Jusjtjenko, omvalet. Den demokratiska majoriteten kunde dock inte hålla sams och Janukovytsj kunde rättvist vinna presidentvalet 2010.

Men nu var det allvar. Klyftan mellan regim och folk var uppenbar, särskilt i Kiev och i västra Ukraina. Protesterna var folkliga – alla åldrar och yrken samlades kring kraven om en framtid i Europa och om Janukovytsjs avgång.

Jag minns hur min taxichaufför från flyget in till centrum sa:

”Jaha, det här blir sista körningen för dagen, sen ska jag hämta grabben i skolan, så går vi tillsammans till Majdan.”

Protesterna spred sig över stora delar av landet. Efter de första veckornas protester i Kiev med 400-800 000 deltagare lugnade stämningarna ner sig. Positionerna var låsta. Regimen försökte då och då strama åt men utan större framgång. Kontaktförsök med EU ledde ingen vart.

Barrikadtexter från vänster: Till vapen! Lviv mot Janik (Janukovyjtj), Nationen mot makten. (Foton: Olof Kleberg)

Först när Janukovyjtj den 17 januari införde en lag om begränsad mötesfrihet ökade protesterna igen. Polis och demonstranter drabbade flera gånger samman med dödsoffer som följd. Inte bara polisen utan också demonstranter använde våld och sköt skarpt. Kulmen nåddes en natt i mitten av februari, då 105 personer sköts till döds när demonstranter trängde fram mot parlamentet och presidentpalatset.

Regimen började tappa all kontroll. Stämningen vände i parlamentet, Radan, som den 22 februari beslöt att polisen skulle dras tillbaka från gatorna, att avsätta Janukovyjtj och ställa honom inför riks rätt. Han flydde då i hast till Ryssland och påstod, liksom senare även Vladimir Putin, att han fällts i en statskupp. Men det var faktiskt det valda parlamentet som avsatte honom.

En folklig revolution hade lyckats. Ett nytt skede med bestämd demokratisk inriktning hade inletts.

Krim Simferopol – Om namns ändring

Lars Erik Blomqvist, författare och översättare

Det har nu gått drygt två år. Staten Ukraina kommer, sannolikt, aldrig att få tillbaka sitt Krim. Inte heller de tatarer på halvön som nu hukar under den

nyryska, postsovetjiska, propagandabilden som försöker ta ifrån dem deras bekvämliga arv.

I sitt tal till nationen, ”linjetalet”, i december 2014, tillät sig president Putin att fabulera om förhållandet mellan Krim och Ryssland. Så här sade han:

”För Ryssland har Krim, det gamla Korsun, Chersones, Sevastopol en väldig civilisatorisk och sakral betydelse. Lika mycket som Tempelberget i Jerusalem för dem som bekänner sig till islam eller judaismen. På just samma vis kommer vi att förhålla oss hädanefter och för alltid.”

Liksom för att glädja den ryska kyrkans patriark Kirill (självklart närvarande under talet), hänvisade han också till den gamla legenden om att den medeltida fursten Vladimir i Kiev skulle ha antagit kristendomen just på Krim och därefter kristnat hela Ryssland.

- https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/63/Map_of_the_Crimea.png

Nu ligger det, emellertid, till på följande vis. Putins halvbildade spin-doktorer må säga vad de vill. Men Krim blev ryskt först år 1783, faktiskt bara några decennier innan Finland inkorporerades i det ryska väldet – utan att det landet för den skull idag tycks behöva något slags ”sakral betydelse”.

Rysslands ”Drang nach Süden” tog fart under Katarina II. Det gällde att hejda de habsburgska österrikarnas försök att penetrera det ottomanska imperiet först på Balkan – och till sist också för att få kontroll över Bosporen och Dardanellerna,

därmed också en säkrad vattenväg till Medelhavet. ”Kors på Sofia-katedralen!” (i det gamla östromerska Konstantinopel) var fältropet då – lika väl som under första världskriget. Tillvägagångssättet var ytterst genomtänkt. I sann kristlig anda, hette det, ville man få slut på de elaka genuesarnas lika olämpliga som inkomstbringande slavhandel på sydsidan av halvön. Men målet var samtidigt att krossa den siste tatariske khanens vasallstat (under ”hundturken”) med centrum i Bachtjisaraj. Detta lyckades man med. Och Krim med omnejd kom strax att få kallas ”Novorossija” – ”Nyryssland”. Man erinrar sig ur historieböoken liknande påfund: ”New England”, ”Nova Scotia”, ”New South Wales” – och, för all del också: ”Nya Sverige”. Det är just detta Katarina II:s *Novorossija* som idag ett gäng halvkriminella kroppsbyggare försöker återuppliva med sina självutnämnda ”folkrepubliker” – inte helt utan stöd från Kreml i Moskva.

Snart skickades rader av följsamma arkitekter till Krim för att bygga kyrkor i pseudobysantinsk stil. Det gällde att ”grekisera” hela området, att markera en genuint östkristen närvaro i rysk efterföljd på den nyerövrade halvön, långt från det turko-tatariska arvet.

Men först var namngivarna där. Avsikten var att ge de gamla orterna benämningar som kunde låta lagom grekisk-ryska. Det gamla krimtatariska Ak-Metjet (”Vita moskén”) fick redan 1784 heta Simferopol – som i lätt översättning från grekiska betyder ”Den gagnarika staden”. Fast samtidigt fick resterna i utkanten av den ryska huvudstaden Simferopol i det nya guvernementet Taurien behålla sitt tatariska namn. (Plötsligt är historien där igen: Harare var det namn som briterna bevarade för de ”svarta” förorterna i den sydrhodesiska huvudstad som länge fick heta Salisbury. Idag heter Zimbabwe centrum – just Harare.)

Om Simferopol fick bli ”den gagnarika staden” blev Sevastopol (grundat redan 1783) ”den ärorika”. Men stadens namn – känt som det är från både det första Krimkriget, andra världskriget och det förra fjolårets - låter inte helt krigiskt. Det skiljer sig från den ryska imperialismens fort i Kaukasus och Centralasien: Groznoj (”den hotfulle”) i Tjetjenien, Vernyj (”den trogne”) – dagens Almaty i Kazakstan. Gamla ryska uppslagsverk antyder också att Sevastopol skulle betyda ”den vackra staden”, men det grekiska ”Sev[b]astos” är ändå det tillnamn som den romerske kejsaren en gång i tiden fick höra som ”ärevördig”.

Låt oss nu återvända till en liten vik på västsidan av Krimhalvön. Där låg sedan urminnes tider en fiskehamn med namnet Achtijar – möjligtvis ett ord av persiskt ursprung som betyder ”Lyckostjärnan”, kanske med tanke på en fyrbåk för hemvändande yrkesfiskare på Svarta havet. Det var här som man från rysk sida valde att just året 1783 anlägga en örlogsstation, Sevastopol. Hit kom kejsarinnan Katarina II 1787, och redan då kunde hon inspektera tre linjeskepp och tolv

fregatter. Därpå rustades hamnen till fulländning under den legendariske amiralen Usjakov.

Men så dog kejsarinnan (1796). Hennes egensinnige och förmodligen inte helt tillräknelige son, kejsar Paul I (som hade fler än ett horn i sidan till sin mor), fattade ett beslut. Sevastopol återfick namnet Achtijar! Och så fick staden heta fram till 1801, då Paul mötte en förtidig död i några lönnmördares händer. ”Lyckostjärnan” föll i glömska. Sevastopol blev till den ryska Svartahavsflottans främsta stödjepunkt – låt vara att örlogshamnen neutraliserades efter Rysslands nesliga nederlag i (det första) Krimkriget. Sedan dess har generationer ryssar levt med en tilltagande mytologisering av hjältestaden – vi läser Tolstojs ”Sevastopolberättelser” och betraktar Dejnekas sovjetiska våldsromantiska bilder från andra världskriget.

Det finns, förstås, ingen anledning att idyllisera förhållandet mellan dem som bott på Krim i årtusenden innan Ryssland höjde sin fana där – skyter, greker, goter (ja, faktiskt!), venetianare, tatarer, turkar – och ryssar. Åtskilliga gånger under historien härjades de ryska länderna av arméer från Krim. Men fördrivningen, 1944, av nästan samtliga krimtatarer för deras påstådda samarbete med de nazityska inkräktarna förblir ännu ett öppet sår i det gemensamma rysk/tatariska minnet.

Ett försök, låt vara dessförinnan, att läka de historiska såren gjordes under en kort period på 1920-talet, då den unga Sovjetunionen ville framstå som välmenande internationalistisk. Ännu kan man finna kartor över den tidens Krim där Simferopol inte längre heter så – utan just Ak-Metjet. Andra tatariska namn skymtar också förbi hos de nya bolsjevikiska namngivarna – allt för att det tsartida arvet, som på så många andra håll, skulle bli utplånat.

Men Aleksandr Pusjkins ”Fontänen i Bachtjisaraj”, Adam Mickiewiczs möten med stäpperna i Akerman, de ryska modernisternas häpna närvaro i de krimtatariska trakterna vittnar om något annat än dagens bombastiska hojtande om att ”Krim är vårt”. Någon illasinnad lingvist kunde ju också påminna om att ”Sankt Petersburg” är ett inlån från holländskan: ”Sankt Pieterburgh”. Och att staden Moskva har ett finsk-ugriskt ursprung.

Denna text skrevs i augusti 2016 och publiceras här postumt.

Drabbad i Donbas

Kristina Rotkirch, kulturredaktör och översättare i Helsingfors

Pasja är plus trettio, en inåtvänd loser i ett litet samhälle i östra Ukraina. Men det kommer en dag då han tvingas agera – den dag då ryskstödda separatister erövrar grannstaden där hans systerson lämnats isolerad på ett skolhem. Det är upptakten till *Internat* (2017) av Serhij Zjadan, en av den nya ukrainska litteraturens mest lyskraftiga romaner som nu utkommit på engelska som *The Orphanage*.

Med osannolik tur lyckas Pasja ta sig in i den redan halvt förstörda staden, ända fram till tonåringen på internatet. Men återvägen över den nyetablerade gränsen, mellan trupper och tanks, verkar omöjlig. Jag kommer aldrig ut, tänker Pasja, jag får inte pojken levande hem.

Det gäller att hitta rätt i sönderbombade kvarter och källarskrymslen, det gäller att undkomma förvildade hundflockar och gatupatruller. Serhij Zjadan kommer själv från Donbas och skriver med en lokalkännedom som svider av sorg.

Zjadan har kallats den ukrainska litteraturens ”enfant terrible” och de två böcker som utkommit på svenska, *Depeche Mode* (2004) och *Anarchy in the UKR* (2005), är onekligen föga uppbyggliga. Det handlar om unga killar som driver omkring i ”det där tillståndet som infinner sig efter tre dagars krökande då man plötsligt slutar att känna igen släkt och vänner”.

Ingenting intresserar, inte politik, inte ekonomi, inte kultur, inte ens väderprognosen, ”trots att den nog är det enda här i landet som fortfarande förtjänar något slags förtroende”.

Men redan i de här febrilt flummiga böckerna visar Zjadan vart han är på väg som författare. För killarna som driver omkring på Charkivs gator under självständighetstidens första år vill inte lämna sitt stackars älskade Ukraina, samtidigt som de är totalt renons på illusioner.

Serhij Zjadan (f. 1974) är numera en central ukrainsk författare i sin generation. Han skriver romaner, dikter, sångtexter, essäer, han spelar i ett ska-punkband och han syns över snart sagt hela kulturfältet. Romanerna *Voroshilovgrad* (2010) och *Mesopotamia* (2015) är internationellt prisbelönta och brett översatta (tyvärr inte till svenska) och 2019 gav Yale University Press ut ett dikturval på engelska, *What We Live For, What We Die For*.

Den lilla staden Starobilsk där Zjadan växte upp ligger nära Luhansk (fram till 1990 Vorosjilovgrad) som numera är huvudstad i separatistrepubliken med samma namn. Romanen *Voroshilovgrad* – som alltså skrevs före kriget – är ett både ömsint och brutalt porträtt av en förfallen periferi där människorna anarkistiskt lever vidare medan gräset återintar vägarna.

Vad är det då som håller dessa särplingar kvar när det inte finns någon framtid? Ja, det saknas kanske en framtid, men det finns ett gemensamt förflutet. Och också det är något som binder samman. *Voroshilovgrad* är en poetisk och vital roman som handlar om solidaritet människor emellan och lojalitet mot hembygden i det postsovjjetiska Donbas, hur förfallen och kriminell den än må vara.

När så denna hembygd våldtas, blir allt annorlunda. Staden ur vilken Pasja försöker rädda sin systerson har spjälkats i två fiendeläger och farorna är oförutsägbara. Invånarna har förvandlats till hjälplösa flyktingar som fyller stationen med lukter och kvidanden. Kommer vi någonsin att kunna glömma, frågar sig Pasja. Lukten av vått ylle, metall och blod.

I *Internat* finns inga stridscener, där nämns inga politiker eller partier. Frågan är: ”vi” eller ”de”. Och nu måste även Pasja välja sida. Han har jobbat som omotiverad lärare i ukrainska, utan att se på nyheter, utan att rösta, utan att desto mer ta del i sitt dysfunktionella familjeliv, utan att protestera när den besvärliga tonårspojken skickades bort till internatet.

Genom Pasja personifierar Zjadan något som han i andra sammanhang starkt har kritiserat i Ukraina: Likgiltigheten. Passiviteten. Det skeptiska, närmast pubertala sättet att förhålla sig till den egna staten. Och dessutom: den allmänna oförståelsen för östra Ukrainas specifika situation.

Enligt Anne Applebaum kan den politiska passiviteten, korruptionen och likgiltigheten inför statliga institutioner, ”dessa ukrainska patologier”, hänföras till 1933. Tre generationer efter hungersnöden *Holodomor* med dess uppskattningsvis fyra miljoner döda påverkas samhället fortfarande. De viktigaste människorna eliminerades, de som kom efter tvingades till tystnad och lydnad, skriver Applebaum.

I *Internat* ger Serhij Zjadan en inträngande skildring av kriget i Donbas. Det är en intensiv, nervpirrande text som dessutom rymmer en motström. För medan krigsläget förvärras förbättras Pasja genom det ansvar för pojken som han tvingas ta.

Den motvillige Pasja blir en stalker som går in i zonen och kommer ut som en annan människa. Scenariot är beprövat, javisst, men Serhij Zjadans version övertygar. Här är en roman som borde översättas.

Сергий Жадан : Интернат. Перевод с украинского: Елена Мариничева. Черновцы: Meridian Czernowitz. 2017

Serhiy Zhadan: *The Orphanage*, Yale University Press 2021,

Serhiy Zhadan: *Voroshilovgrad*, Deep Vellum Publishing 2019

Recension av:

Jakob Hedenskog: Ukraina, Ryssland, Belarus: Från brödraskap till fullt krig, Världspolitikens Dagsfrågor 2022/4.

Manne Wängborg, ambassadör

Hur är det möjligt att Ryssland, i strid med alla tillämpliga lagar och regler, brutalt invaderar och drar igång ett grymt storkrig i sitt grannland Ukraina? Hur är det möjligt att ett storskaligt krig än en gång rasar i Europas mitt och krossar den internationella fredsordning som med stor möda byggts upp efter andra världskriget? Hur är det möjligt att de slaviska broderländerna Ryssland, Ukraina och Belarus, med gemensamma kulturella och språkliga rötter och ett delat historiskt arv, råkar i öppet krig med varandra?

Dessa frågor står i centrum för denna Jakob Hedenskogs välskrivna och läsvärda skrift i Utrikespolitiska institutets serie Världspolitikens Dagsfrågor..

Jakob Hedenskog har lång erfarenhet som säkerhetspolitisk forskare vid Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI), med inriktning på Ryssland och det forna Sovjetunionen, och har även arbetat vid Sveriges ambassad i Kiev, men är nu knuten till det nyinrättade Centrum för Östeuropastudier (SCEEUS) vid Utrikespolitiska institutet.

Upplösningen för trettio år sedan av det gigantiska Sovjetimperiet, världens ojämförligt största land med 15 väsentligen etniskt definierade delrepubliker, gick mirakulöst konfliktfritt, med minimal blodsutgjutelse. Ironiskt nog var det ledarna för just de tre länder som nu är i öppet krig med varandra, Ryssland, Ukraina och Belarus – Boris Jeltsin, Leonid Kravtjuk och Stanislav Sjusjkevitj – som spelade en avgörande roll vid Sovjetunionens abruptt framförhandlade, men i stort sett fredliga upplösning.

Hur kunde de tre historiskt, kulturellt och språkligt närstående grannländerna hamna på kollisionskurs och börja kriga med varandra?

På 32 komprimerade sidor gör Jakob Hedenskog en rejäl djupdykning i den månghundraåriga historiska bakgrunden, framväxten av de närbesläktade länderna, vrider och vänder på konfliktorsaker och redovisar krigets utbrott och våldsamma eskalering.

Kiev, grundat runt 450, betraktas av hävd som det ryska rikets vagga, men chauvinistiskt stolta och äregiriga ryssar har länge försökt förringa Kievs historiska betydelse. Moskva hade överhanden i denna prestigekamp sedan makten graviterat till Moskva, centrum för såväl tsarväldet – utom 1712-1918, då Sankt Petersburg var rysk huvudstad – som Sovjetimperiet och den post-sovjetiska Ryska Federationen. Vladimir Putin har med buller och bång anslutit

sig till denna ideologiskt präglade historieskrivning och extrapolerat den så långt att han helt fräckt ifrågasätter om Ukraina alls är ett land, säkert en bland flera bidragande faktorer till Rysslands grova underskattning av Ukrainas motståndskraft i det pågående kriget.

Utrikespolitiska Institutets behändiga skriftserie Världspolitikens Dagsfrågor behandlar såväl långsiktiga och strukturella ämnen som rykande färskare företeelser, men det är inte alltid den speglar ett så aktuellt och dramatiskt händelseförlopp som kriget i Ukraina. Tryckprocessen är imponerande väloljad. Omslagsbilden visar förödelsen i Butja den 3 april 2022. Jakob Hedenskogs manuskript är dagtecknat den 13 april. Mindre än två veckor senare fanns skriften på bibliotek och bokhandelsdiskar.

Jakob Hedenskog är en ambitiös och omsorgsfull ciceron som pedagogiskt och målmedvetet lotsar läsaren genom den snåriga historien, fonden för dagens hänsynslösa krig. Kort sagt, folkbildning när den är som bäst.

Artiklar om Ukraina i Östbulletinen sedan 2014

Nr 2, 2019

Vinnitsa: Från attentatsplanerna mot Hitler till presidentenchokladtsaren Porosjenko *Manne Wängborg*.....2

Nr 3, 2019

Minneskultur i Odessa *Ingmar Oldberg*.....5
På litterär spaning i Odessa *Harriet Lacksten*..... 11

Nr 1, 2015

Om ukrainska och ryska katter *Per-Arne Bodin*,:.....2

Nr 2, 2014

Anschluss 1938 och 2014. Likheter och skillnader *Ingmar Oldberg*,...3

Nr 3, 2014

Kulturella minnen i Lviv – Idéernas museum och Franz Josefs huvud *Eleonora Narvselius*,:.....11

Nr 4, 2014

Foton från Ukraina juli-augusti 2014.. *Mi Lennhag*,2

Östbulletinen, nr. 2, 2022, årgång 26

SSN 1654-8698

Utgivare:

Sällskapet för studier av Ryssland, Central- och Östeuropa samt Centralasien

Redaktör och ansvarig utgivare: Ingmar Oldberg

Biträdande redaktör: Gunnar Åselius

Östbulletinen utkommer med fyra nummer per år och kan rekvireras i utskrift från:

ingmar.oldberg@gmail.com, tel. 073-0617592.

Postadress: Krukmakargatan 46, 11726

Stockholm

Tidigare nummer, innehålls- och författarregister av Östbulletinen finns tillgängliga på Sällskapets hemsida: <http://www.sallskapet.org>